

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA MA'NAVIY QADRIYATLAR AHAMIYATI

Abdullayev Abduqayum Abdulxayevich

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim kafedrası mudiri dotsent

Rezyume: Bugungi globallashuv jarayoni intellektual salohiyat, kuchli bilimga ega bo'lgan mutaxassisnlarni tayyorlashni taqozo etadi. Ma'lumki, har qanday ta'lim muayyan ijtimoiy buyurtma asosiga quriladi hamda ana shu buyurtmadan kelib chiqqan holda uning mazmuni, maqsad va vazifalari belgilanadi. Shu ma'noda maktabgacha ta'im tizimida ham sog'lom avlod tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada ushbu tizimdagi amalga oshirilayotgan islohatlar yoritilgan hamda maktabgacha ta'lim tizimida ma'naviy qadriyatlarni singdirish amaliyoti tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: maktabgacha ta'lim tizimi, qadriyatlar, sog'lom avlod tarbiyasi, globallashuv jarayoni, fan va ma'daniyat rivojlanishi.

Har bir ijtimoiy tuzum kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayoti va turmush darajasi fan va ma'daniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liqdir. Fan va ma'daniyat rivojlanishi ta'lim-tarbiya ishlarining qay darajada olib borilishidan kelib chiqadi. Bu falsafiy aqida davlat ahamiyatiga ega bo'lgan ijtimoiy qonuniyat hisoblanadi. Ma'lumki, maktabgacha yoshdagi bolaning ongiga singdirilgan bilim va ma'naviy qadriyatlar uning kelgusidagi hayotini belgilab berishi sababli o'zaro va oiladagi munosabatlar, yaqin kishilarga g'amxo'rlik qilish, bola tarbiyasida milliy tarbiya usullari va zamonaviy pedagoglarning ilg'or yutuqlaridan samarali foydalanish, uyg'un rivojlangan bola shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev ta'kidlaganidek "Insoniyat yaratgan bebaho madaniyat durdonalari eng avvalo har qaysi millatning

folklor san'atida mujassam topgani hammamizga yaxshi ma'lum. Folklor san'ati, ta'bir joiz bo'lsa, bu – insoniyatning bolalik qo'shig'idir"¹ .

Bizning fikrimizcha, maktabgacha yoshdagi bolalarni vatanparvar, insonparvar, mehnatsevar, ma'nan yetuk, axloqan yuksak insonlar bo'lib voyaga yetishi ko'p jihatdan oilada va maktabgacha ta'lim tashkilotida ularga berilgan mana shu bolalik qo'shig'i bo'lgan folklor asarlaridan ta'lim-tarbiya tizimida samarali foydalanishga bog'liqdir.

Bu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» 2019 yil 3 maydagi PQ-4307-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, yoshlarni mustaqil hayotga dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash maqsadida qabul qilingan “Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi”da ham o'z aksini topgan².

Konsepsiyaning beshinchi bobida aynan maktabgacha ta'lim tizimida uzluksiz ma'naviy tarbiyani amalga oshirish, bu davrdan boshlab bolalarda ijobiy xulq motivlarini, «O'zbekiston - mening Vatanim!» tuyg'usini shakllantirish, ularda davlat ramzlariga hurmat hissini tarbiyalash, o'g'il bolalarda mardlik, shijoat, milliy g'urur, qat'iyat, tadbirkorlik, oriyat, qiz bolalarda ibo, hayo, qanoat, mehnatsevarlik kabi ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda «Bola aziz, odobi undan aziz» mavzuida ertak, matal, afsona, doston, maqollardan foydalanib MTT tarbiyachi-pedagoglari va ota-onalar uchun alohida uslubiy ishlanmalar ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri sifatida belgilab berildi.

MTMda yosh davri bolalariga beriladigan ma'naviy-axloqiy tarbiya bevosita M.Koshg'ariy, U.Kaykovus, A.N.Forobiy, al-Xorazmiy, Abu Ali Ibn Sino, A.Navoiy kabi sharq mutafakkirlarimizning nodir asarlarida keltirilgan alla, ertak, maqol, topishmoqlarga va xalq tilidan yozib olingan xalq og'zaki ijodi namunalariga ustuvorlik berish asosida singdirilishi yoritib berilgan.

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг халқаро бахшичилик санъати фестивали очилишига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи // Халқ сўзи. –Тошкент, 2019. 7 апрель. – № 68.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2019 йил 3 майдаги ПҚ-4307-сон қарори.

Maktabgacha ta'lim muassasasining "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturida belgilanganidek, o'quv-tarbiyaviy jarayonning maqsadi bolalarda umumiy asosiy kompetensiyalar va rivojlanish sohalari kompetensiyalarini shakllantirish uchun tegishli sharoitlar yaratishdan iborat. Mazkur hujjatda maktabgacha yoshdagi (6-7 yosh) bolaning umumiy muhim 4ta kompetensiyasi aks ettirilgan: kommunikativ kompetensiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish; o'yin kompetensiyasi – bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim va ko'nikmalardan ijodiy foydalanish, u o'quv-tarbiyaviy jarayon uchun asos hisoblanadi; ijtimoiy kompetensiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlari bilan muloqotda axloq qoidalari va me'yorlariga rioya qilgan holda o'zini tutish; bilish kompetensiyasi – atrof olamni ongli idrok qilish va olingan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlardan o'quv va amaliy vazifalarni bajarish uchun foydalanish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy kompetensiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlari bilan muloqotda axloq qoidalari va me'yorlarini xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida egallab borishi to'g'risida qat'iy xulosaga kelingan. Maktabgacha davridan boshlab bolalarda yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish ko'p bosqichli va murakkab jarayon bo'lib, bu jarayon texnologik yondoshuvni talab qiladi. Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash tizimini interaktiv texnologiyalari asosida takomillashtirish mumkin.

Interaktiv texnologiyalarning eng e'tiborli tomoni shundaki, u orqali bolalarda dastlabki o'dob-axloq ko'nikmalarini, kommunikativlik, kreativ fikrlash, liderlik sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ma'naviy-axloqiy tarbiya berishga innovatsion yondashuv imkoniyati tarbiya jarayonining o'zida uning ko'p omilliligi – ko'p omillar ta'siriga uchrashi, natijalarning tez namoyon bo'lmasligi, tarbiyachi faoliyatining (bevosita yoki bilvosita) yo'naltirilganligi, ko'p bosqichlilik bilan bog'liq ravishda mujassamdir. Ko'p bosqichlilik tarbiyalanuvchining u yoki bu sifat haqidagi tasavvur darajasidan tushunchaga va keyinroq

o'zlashtirilganlariga muvofiq harakat qilish ko'nikmasini shakllantirish va to'g'ri xulq-atvor odatlarini shakllantirishga o'tish bilan tavsiflanadi.

Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashni takomillashtirish texnologiyasining quyidagi to'rt bosqichi ko'rsatib o'tilgan.

1. Motivatsion bosqich – tarbiyalanuvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlar bilan yo'g'rilgan xalq og'zaki ijodi namunalari tinglashga qiziqish, ehtiyoj va istakni qaror toptrishga qaratilgan jarayon.

2. Mazmun bosqichi – xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarda shakllantirilishi lozim bo'lgan ma'naviy-axloqiy fazilatlarga doir tasavvur, tushuncha va bilimlar majmuini ishlab chiqish.

3. Faoliyatli bosqich – maktabgacha yoshdagi bolalarda xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida shakllantirilishi lozim bo'lgan ma'naviy-axloqiy fazilatlarga doir aniq vaziyatlar, faoliyat shakllarini yaratish orqali ularni amaliy faoliyatga jalb etish.

4. Qadriyatli bosqich – maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan egallangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarni qadriyatga aylantirish, ularda mustahkam e'tiqodni shakllantirish maqsadida tashkil etiluvchi jarayon hisoblanadi.

Demak, yuqoridagi tahlillardan shun xulosa qilish mumkinki ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning bosh maqsadi yoshlarni barkamol avlod sifatida tarbiyalashga qaratilganligidir. Yuksak ma'naviyatli, chuqur bilimli, mustaqil, teran fikrlaydigan, dunyoqarashi keng, ruhan tetik va sog'lom, axloqan yetuk fazilatlarga ega bo'lgan avlodni tarbiyalash esa asrlar davomida doim maktabgacha ta'lim tizimida o'qituvchi-pedagoglarning zimmasidagi asosiy mas'uliyatli vazifalardan hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining eng muhim va murakkab bo'g'ini hisoblanadi. Bolalar bu bosqichda elementar o'qish va yozish, hisoblash va tabiat bilan tanishish, o'zligini anglash, jamiyatdagi voqelikka idroki darajasida munosabat bildirish olish, mustaqil fikrlash kabi ko'nikma va malakalarni egallashga muvaffaq bo'ladilar. Bu jarayonda sog'lom

avlod tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning o'rni beqiyosdir.

ADABIYOTLAR:

1. Ushinskiy K.D. Prepodavaniye arifmetiki i pervonachalnoy geometrii / Soch. M.: Prosvesheniye, 1948 g.
2. Tixeyeva Ya.I. Metodika razvitiya rechi detey. M.: «Prosvesheniye», 1967 g.
3. Sorokina A.I. Didakticheskiye igri v detskom sadu. M.: «Prosvesheniye», 1982 g.
4. Vospitaniye detey v starshey grupe detskogo sada. Sost. G.M. Lyalina. M.: «Prosvesheniye», 1984 g.
5. Formirovaniye elementarnix matematicheskix predstavleniy u doshkolnikov. Pod redaksiyey A.A. Stolyara. M.: «Prosvesheniye», 1988 g.
6. Leushina A.M. FEMP u doshkolnogo vozrasta. M.: «Prosvesheniye», 1974 g.
7. O.Yusupov, I.Mirzaeva, A.Mukhamedaminov, D.Shigabutdinova, S.Nazarov, U.Muradov, T.Toshpulatov, Sh.Fayziev, Sh.Fayziev. Phraseological Units with Colour Designation Component as a Means of Reflecting the Self-Consciousness of the English People. LINGUISTICA ANTVERPIENSIA, 2021. P. 719-731
8. Yusupov O.N. Cognitive semantics in context. Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe 7 (2), 84-87.
9. Yusupov O.N. Subtleties Of Literary Translation. İlköğretim Online (IOO) - Elementary Education Online 4 (4), 1987-1991